

Utgiven av

Nationella centret för utbildningsutvärdering (NCU)

Publikationens namn

Jämställdhet som realitet och praxis – Orsaker och bakgrund till skillnader i lärresultat inom och mellan könen i den grundläggande utbildningen

Författare

Jaana Saarinen, Kirsi Siekkinen, Tanja Laimi, Arto Ahonen, Venla Bernelius, Kristiina Brunila, Malin Gustavsson, Merja Kauppinen & Juho Norrena

I planen för utbildningsutvärderingar 2020–2024 ingår uppdraget för Nationella centret för utbildningsutvärdering att utreda vilka faktorer som är kopplade till skillnaderna i lärresultat inom och mellan könen. Målet med utredningen är att undersöka hur olika normer för kön och jämställdhet som ofta förblir oidentifierade skapar, upprepar och stärker befintliga könsrelaterade strukturer och stereotypa uppfattningar och antaganden. I utredningen undersöks också hur och ur vilka perspektiv olika utvecklings- och forskningsprojekt strävat efter att främja jämställdhet och likabehandling i utbildningen. Utredningen uppmärksammar frågan om hur kön och andra skillnader förstås samt vilka följder olika synsätt kan få.

Materialet som använts för rapporten består av utvärderingar, undersökningar och utredningar samt olika utbildningsrelaterade styrdokument som berör jämställdhet, likabehandling och lärresultat samt köns- och kulturellerad praxis inom fostran och utbildning. Utredningen tar fasta på regeringsprogram, grunderna för läroplanerna för den grundläggande utbildningen, olika jämställdhetsprojekt inom den grundläggande utbildningen, nationella utvärderingar av lärresultat och internationella studier om lärresultat samt utredningar och undersökningar om välbefinnande från och med början av 2000-talet. Materialet undersöks utifrån teoretiska perspektiv på kön och jämställdhet.

I rapporten undersöks och beskrivs skillnader och likheter mellan olika tankemodeller, strukturer och verksamhetsformer. Dessutom utreds hur olika tillvägagångssätt definierar kön och producerar skillnader inom fostran och utbildning samt vilka konsekvenser de olika tillvägagångssätten kan ha för lärandet. I utredningen vänds fokus från bakgrundsfaktorer som förklarar individernas lärresultat till fokus på praxis inom fostran och utbildning, lärandets kontexter, och på växelverkan samt olika strukturella faktorer. Rapporten visar hur strukturer och praxis i samhället, utbildningen, fostran och skolans vardag skapar olika handlingspositioner och skillnader. Dessa bygger upp och upprätthåller antaganden som i sin tur upprätthåller handlingsutrymmen, bemötanden och hierarkier för olika kön och barn och unga med olika bakgrund.

Utbildningen bygger på antagandet om jämställdhet och likvärdighet. Som indikatorer för jämställdhet inom utbildning används både nationella utvärderingar av lärresultat och internationella och nationella studier om lärresultat. Lärresultaten utvärderas av Nationella centret för utbildningsutvärdering och i internationella studier (till exempel PISA, PIRLS, TIMMS). Enligt resultaten i dessa utvärderingar och undersökningar presterar finländska barn och unga fortfarande väl, men under de senaste åren har skillnaderna i lärresultaten mellan elever med svaga och goda kunskaper polariserats. Både bland flickorna och pojkarna finns det elever med svaga och goda kunskaper. Vad gäller skillnaderna har man helt befogat fäst uppmärksamhet vid pojkarnas svagare kunnande. Däremot har man i mindre utsträckning uppmärksammat att kunskapsskillnaderna även ökat bland flickor. De socioekonomiska bakgrundsfaktorerna, segregationen inom städerna, motivationen och attityderna till lärande anses ha samband med skillnaderna i lärresultaten. Ojämligheten inom utbildningen bör relateras till ojämlikheterna i samhället. Den ökade sociala ojämlikheten i samhället försämrar elevernas jämlika möjligheter att lyckas på utbildningsvägen. Enligt rapporten är det viktigt att fästa uppmärksamhet vid hur utbildningen reproducerar ojämlikhet och privilegier och vid hur olika handlingsmönster, bemötanden och antaganden kunde ändras.

Det finns en allmän vilja att erbjuda alla barn en trygg plats att studera och jämlika möjligheter för varje enskilt barn att handla och förverkliga sig själv. Jämställdheten mellan könen tas för given genom allmänt accepterade attityder och uttryckssätt som också lärarna upprätthåller med sitt eget sätt att tala om jämställdhet. I forskningen om fostran och utbildning har man dock visat att det finländska utbildningssystemet producerar, upprätthåller och reproducerar könsbundna handlingsutrymmen och strukturer. När man talar om jämställdhet mellan könen i den grundläggande utbildningen är det skäl att vända blicken mot handlingsmönstren i skolorna och på hur lärarna agerar i fostrings- och undervisningsuppgifter. Var och en som arbetar med fostran och utbildning bör identifiera hur den egna verksamheten med eleverna upprätthåller och stärker olika normer och skillnader.

Sakkunniggruppen har utifrån utredningens resultat utarbetat följande åtgärdsförslag:

1. Utveckla skolans verksamhetskultur så att den främjar genusmedvetenhet.

Genusmedvetenheten bör inkluderas i varje skolas verksamhetskultur som en del av värdegrunden för en jämlik och likvärdig verksamhetskultur. En genusmedveten verksamhet utgår från att man är medveten om könsbundna handlingsmönster. För att stärka medvetenheten bör jämställdhet mellan könen, jämlikhet och likvärdighet behandlas och diskuteras bland personalen och tillsammans med eleverna. Det är viktigt att i skolan se till att begreppen blir verklighet i olika situationer och lärmiljöer. Det är också viktigt att fästa särskild uppmärksamhet vid hur könsbundna förväntningar och handlingsutrymmen produceras och hur man kan bryta dem i olika lär- och undervisningssituationer. Då mönstren och strukturerna identifieras går det att skapa nya handlingssätt tillsammans med eleverna.

Den genusmedvetna undervisningen bör införlivas i skolans verksamhetskultur. Skolans verksamhetskultur borde aktivt främja mångfald och bygga på konkreta åtgärder för att förverkliga mångfalden som ett av läroplanens mål. Det är viktigt att se till att ingen kränks

eller ignoreras på grund av kön, kulturell eller språklig bakgrund, hälsotillstånd, sexuell läggning, funktionsnedsättning eller av någon annan personrelaterad orsak. Målet är en trygg skolmiljö för alla.

2. Utveckla den funktionella planen för jämställdhet- och likabehandling till ett genuint verktyg i skolan.

En genusmedveten verksamhetskultur förutsätter ett aktivt grepp kring planeringen av jämställdheten och likabehandlingen i skolan. Enligt lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män är det utbildningsanordnarnas och skolornas uppgift att utarbeta skolspecifika funktionella jämställdhetsplaner i samarbete med personal, elever, studerande och vårdnadshavare. Målet med planerna är att främja jämställdhet och likabehandling i skolans vardag. Skolornas jämställdhetsplaner ska innehålla konkreta verktyg för en genusmedveten verksamhet. En fungerande plan är praktisk och konkret. Den är förankrad i skolans vardag, till exempel som en del av läroplanen, läsårsplanen och skolans årsklocka. Planerna görs utifrån skolans utgångsläge.

Jämställdhets och likabehandlingsplanerna skapas gemensamt och med betoning på konkreta verksamhetsmodeller. Det rekommenderas att skolan inrättar en arbetsgrupp som ansvarar för jämställdhetsplaneringen. Arbetsgruppen ska bestå av både personal och elever. Arbetsgruppen ska vara sensitiv för maktförhållanden och se till att medlemmarna i gruppen bemöts jämlikt. I arbetsgruppen identifieras olika normer, fördomar och stereotyper som anknyter till samhällsliga skillnader, som byggs upp genom kön, etnicitet, funktionsnedsättning, sexualitet, hälsa, förmögenhet och språkkunskaper. I arbetet borde man söka sätt att överbrygga ojämlikheter i skolans och undervisningens praxis samt i all interaktion inom skolgemenskapen. Jämställdhetsplanen bör presentera konkreta metoder för att förebygga olika slags diskriminering och trakasserier, och till exempel identifiera egna privilegier. Arbetsgruppen och skolans ledning ansvarar också för att jämställdhetsplanerna blir etablerad praxis i all verksamhet i skolan och också blir kända utanför skolan.

Familjerna bör också bjudas in att delta i verksamheten och man bör samarbeta kommunalt så att arbetet blir synligt och dokumenterat och att idéerna också får fotfäste i andra skolor. Jämställdhetsplaneringen ska förstås som en kontinuerlig verksamhet och inte bara som att fylla i ett dokument. Arbetsgruppen ansvarar för att jämställdhetsfrågor regelbundet behandlas av ledningen och inom den övriga verksamheten. Arbetsgruppen och ledningen bör aktivt lyfta fram jämställdheten både bland personalen och bland eleverna. Skolan bör utse jämställdhetsagenter som har till uppgift att följa den aktuella jämställdhetsdebatten och regelbundet ta upp jämställdhetsfrågor till diskussion i skolan.

3. Utveckla verksamheten från könsbundna handlingsmönster till en verksamhet som främjar jämställdhet och likabehandling i skolan.

I den grundläggande utbildningen främjas jämställdhet och likabehandling genom att genusmedvetenheten integreras i den allmänna verksamheten. Detta innebär att könsperspektivet beaktas i all verksamhet i skolan.

Det är viktigt att utveckla skolans verksamhetskultur till en lärmiljö som tar hänsyn till alla elever och vuxna, och där varje medlem i gemenskapen uppmuntras att tänka och agera med tanke på det gemensamma. Det är också fästa uppmärksamhet vid interaktionen mellan elever och lärare så att ojämlikhet eller fördomar om till exempel kön, etnicitet, funktionsnedsättning, sexualitet, språk eller förmögenhet inte reproduceras. Upplevelsen av att bli hörd och bemött på ett jämlikt sätt stärker också de positiva upplevelserna av lärande. Det ökar också förståelsen för olika livssituationer och resurser och stärker i bästa fall den gemensamma omsorgen och solidariteten.

Eleverna förbinder sig bättre till skolans verksamhet om det finns en viss samstämmighet mellan deras individuella egenskaper, värderingar och behov och skolans undervisningspraxis. Tillsammans stärker detta elevens akademiska prestationsförmåga, tron på att skolan är viktig och ökar de positiva skolupplevelserna och det allmänna välbefinnandet. När läraren tillsammans med hela klassen skapar en miljö som stöder och sporrar lärandet och elevernas utveckling, stärker detta också förankringen i skolan. Det är viktigt att satsa på interaktionen mellan eleverna och samarbetet med hemmen.

Ett normkritiskt förhållningssätt är ett sätt att göra skolorna och skolornas praxis och kultur mer jämlik och jämställd för alla. Det normkritiska perspektivet är i hög grad förknippat med förståelsen för kön och könsbundna handlingar. När man identifierar och tar sig förbi de könsbundna handlingsmönstren möjliggör man samtidigt betydligt större rörelsefrihet och mer möjligheter för alla elever och lärare. Förändringen börjar genom att man blir medveten om sitt eget sätt att tänka och agera.

4. Utveckla en mer genusmedveten elevhandledning.

Elevhandledningen bör bli mer genusmedveten så att den uppmuntrar alla unga att vidga sina vyer beträffande de fortsatta studierna. Inom elevhandledningen är det viktigt att medvetandegöra och identifiera de stereotypa uppfattningarna och antagandena om kön samt tillsammans reflektera över hur man kan bryta ned dem i handledningen, det egna tänkandet och i valen som gäller fortsatta studier och arbetsliv. Det gör det möjligt att samtidigt identifiera hur den rådande kulturen påverkar det egna tänkandet. Varje lärare har delvis ansvar för elevhandledningen. Läraren kan beakta genusmedveten elevhandledning i sitt eget läroämne, till exempel genom att berätta om i vilket slags arbetsuppgifter läroämnet i fråga är till nytta och vilka arbetsmöjligheter studierna kan öppna. Praktikperioden i arbetslivet (PRAO-praktiken) bör utvecklas så att den bättre främjar genusmedvetenheten och så att praktikperioden inte reproducerar könsbundna utbildningsval och arbetskarriärer.

5. Sammanställ undervisningsgrupper med tanke på mångfald.

Det är viktigt att fästa uppmärksamhet vid klassernas sammansättning, storlek och mångfalden i elevgrupperna så att mångfalden stöder undervisningen och kan utnyttjas i undervisningen. Det är viktigt att aktivt identifiera antaganden om olika egenskaper och bemötanden så att utgångspunkten är ett jämlikt bemötande av alla elever. Det är också viktigt att reflektera över elevsammansättningen inom smågruppsverksamheten. Genom

att fästa uppmärksamhet vid möjligheterna för elever med olika bakgrund att mötas, stärks i bästa fall gemenskapen, kamratstödet och den ömsesidiga omsorgen. Detta främjar förståelsen för olika livssituationer och utgångspunkter hos eleverna.

6. Stärk och synliggör elevernas tillit till sitt eget kunnande.

Undervisningen bör utvecklas så att den blir mer målinriktad, och självvärderingen bör utvecklas som en del av det målinriktade lärandet. Läraren bör ställa upp tydliga och konkreta mål för studiehelheterna. Undervisningen borde utvecklas så att den blir mer ömsesidig, så att också eleverna ges möjlighet att ställa upp egna mål. Det kan förbinda eleverna till att studera mer målinriktat. Eleven ska få respons som främjar lärandet och de ska också ge respons till läraren. Eleven bör få veta vilket slags kunnande som bedöms för tillfället och hur man kan påvisa det. Under lärprocessen ska läraren ge kontinuerlig och uppmuntrande respons om elevens styrkor och svagheter i kunnandet. Kunnande kan påvisas mångsidigt, och också på andra sätt än skriftligt. En sådan bedömning kan hjälpa unga med svagare färdigheter. Eleverna bör uppmuntras att regelbundet göra sina hemuppgifter. Undervisningen bör innehålla mer konkretiseringar och konkreta exempel och vara mångsidig och logisk så att eleverna har lättare att förstå de ämnen som behandlas.

7. Betona läsandets betydelse och utveckla nya sätt att väcka elevernas läslust.

Betydelsen av att läsa bör fortsättningsvis betonas och varje elev ska inspireras till att läsa. Lärarna borde föregå med gott exempel och genom sina handlingar inspirera både varandra och barnen och de unga att läsa olika texter. I valet av böcker är det viktigt att beakta mångfald, till exempel beträffande ämnen och författare. Det är viktigt att förstå att böckerna är fönster mot världen och skapar förståelse för olikheter och maktförhållanden. I skolan är det bra att använda olika sätt att läsa och skriva tillsammans, att ordna bokkampanjer och bjuda in författargäster. På så sätt blir böckerna en levande del av skolans verksamhet.

Studiefärdigheterna är till stor del språkliga och de kräver träning. I skolan borde man i högre grad utgå från eleverna och skapa uppgiftshelheter som innehåller problemlösning, varierande arbetssätt samt gemensamt läsande och skrivande. Dessutom kan man i undervisningen utnyttja texter som eleverna läser och skriver på fritiden. Varje lärare är också språklärare inom sitt eget vetenskapsområde.

Alla barns och ungas läsande bör stödjas genom att man beaktar deras intressen, resurser och till exempel genom att stärka elevernas identitet och språkfärdigheter. Detta är viktigt och ska synliggöras i skolgemenskapen. Dessutom måste modersmålsstudierna stärkas under hela grundskoletiden för att studierna på andra stadiet ska vara realistiska för eleverna.

8. Utveckla kompetensen för välbefinnande till en del av skolkulturen.

I vid bemärkelse innebär välbefinnande, särskilt i en gemenskap, att alla som är verksamma vid skolan har möjlighet att bli hörda, att må bra och att förverkliga sig själv samt att hjälpa och stödja andra och att kunna påverka skolans kultur och praxis. När man studerar

skillnaderna i välbefinnandet mellan och inom könen kan man se att välbefinnande hör samman med handlingsmönster, normer och attityder som är socialt och kulturellt producerade. Till exempel hittar elever som tillhör olika minoriteter inte alltid en trygg plats i skolgemenskapen på grund av diskriminering, rasism eller mobbning. För att motverka sådant krävs beträffande hela samhället ett mer strategiskt grepp, större synlighet, diskussion, förändringar i bemötanden och attityder och att man gör saker på annat sätt.

9. Stärk skolans kapacitet att hantera ojämlikhet.

Genom att göra jämställdhet och likabehandling till levande praxis i all verksamhet i skolan stärks jämlikheten i hela skolan genom att undervisningen, den ömsesidiga interaktionen, bemötandena och antagandena utvecklas i en mer jämlik riktning. Detta leder till att det i större utsträckning går att beakta olika utgångspunkter, resurser och önskemål. Barnet eller den unga stämplas eller marginaliseras inte på grund av kön eller olika bakgrundsfaktorer, såsom socioekonomisk ställning, invandrarbakgrund, eller regional segregation eller städernas interna segregation. Positiv särbehandling kan användas som ett sätt att förbättra elevernas lika möjligheter när förutsättningarna för lärandet varierar mellan eleverna.

10. Utbildningsanordnaren bör följa upp hur jämställdhet och likabehandling förverkligas samt hur genusmedvetenhet beaktas i den grundläggande utbildningen.

Utbildningsanordnaren bör utvärdera och regelbundet följa upp hur jämställdheten och likabehandlingen förverkligas inom anordnarens verksamhetsområde, och med nödvändiga åtgärder se till att de blir verklighet. Åtgärderna ska med beaktande av verksamhetsmiljön, resurserna och övriga omständigheter vara effektiva, ändamålsenliga och ske i rätt tid. Dessutom bör utbildningsanordnaren samarbeta med olika förvaltningsområden för att främja jämställdhet och likabehandling.

11. Främja jämställdhet och genusmedvetenhet inom lärar- och handledarutbildningen.

I lärarutbildningen bör jämställdhet och likabehandling omfattas som teman i all undervisning och annan verksamhet, i personalens kompetensutveckling och i studierna för varje studerande som ska bli lärare eller studiehandledare. Inom lärarutbildningen bör man regelbundet ordna utbildning för personal och studerande där man funderar på hur man tillsammans kan främja jämställdhet och likabehandling inom lärarutbildningen, i undervisningen och i skolorna.

Att främja jämställdhet och likabehandling förutsätter att man i lärarutbildningen utgår från forskning och identifierar praxis inom fostran och utbildning som leder till ojämlikheter som har med kön eller andra faktorer att göra. De mål för genusmedvetenhet i undervisningen som ingår i grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen ska beaktas i lärarutbildningen. Detta förutsätter att begreppen kön och andra begrepp som producerar skillnader och ojämlikhet öppnas och att de strukturer som upprätthåller skillnader genomskådas under studietiden. De studerandes begreppslika förståelse bör stärkas så att det hjälper blivande lärare och studiehandledare att i all sin verksamhet identifiera och överbygga

strukturer och praxis som skapar ojämlikhet. Om man inte förstår begreppen kan man inte heller identifiera olika fenomen eller främja jämställdhet och likabehandling mellan könen. Forskningslitteratur om jämställdhet och likabehandling bör tas med i lärarutbildningens kurslitteratur och undervisningshelter. Det behövs separata studieavsnitt i jämställdhet och likabehandling och att ämnet beaktas i innehållet i auskulteringarna och de olika läroämnena.

En lärarutbildning som främjar jämställdhet och likabehandling förutsätter utbildning och fortbildning av hela personalen inom lärarutbildningen. Det bästa och mest effektiva sättet är att stärka kopplingen till forskning och att förutsätta att personalen inom lärarutbildningen har sakkunskap om jämställdhet och likabehandling.

Jämställdhet och likabehandling är viktiga aspekter av förmågan att förstå sig på samhället, och förståelsen för att verksamheten i skolan och undervisningen fungerar som en del av samhället och dess maktkonstellationer. Men skolan och undervisningen bidrar också till att avveckla rådande strukturer. Vid sidan av den psykologiska och ämnesdidaktiska kunskapen behöver lärarna också ett sociologiskt och samhällsvetenskapligt perspektiv. Det hjälper en att förstå hur skolans verksamhet avspeglar bland annat de samhälleliga och kulturella maktförhållandena, men där också skillnader som har att göra med kön, etnicitet, sexualitet och andra faktorer skapas.

12. Jämställdhet och genusmedvetenhet bör ingå i lärarnas tilläggsutbildningar och fortbildningar.

Tillräckligt med öronmärkt finansiering och resurser bör reserveras för lärarfortbildning. Lärarfortbildningarna bör stärka en gemensam verksamhetskultur och genusmedveten undervisning. En utbildning som främjar jämställdhet och genusmedvetenhet ska vara systematisk, förpliktande, tillgänglig och geografiskt heltäckande. Utbildning behövs för alla aktörer både på stats- och kommunal nivå inom styrsystemet för utbildning samt för politiska beslutsfattare. I lärarnas personliga utvecklingsplaner bör teman om köns mångfald, jämställdhet och likabehandling beaktas.

Temat jämställdhet och genusmedvetenhet bör också ingå i utbildningen för ledarskap inom fostran och utbildning samt i rektorsstudierna, eftersom ledarskapet har en nyckelroll i skolans förändrings- och utvecklingsarbete i en mer jämställd och likabehandlande riktning. Genom att utveckla rektorernas ledarskapskompetens främjas förnyelsen av skolornas verksamhetskultur. Den pedagogiska ledningen bör ha en gemensam vision samt mål och konkreta planer för jämställdhet och likabehandling.

13. Integrera jämställdhet och i synnerhet köns perspektivet i all politisk styrning av utbildningen.

Det bör ingå konkreta mål för jämställdhet och likabehandling i politiska program, framför allt i jämställdhetsprogrammet, så att utvecklingen kan följas upp och utvärderas över regeringsperioderna. Målen för jämställdhetspolitiken bör aktivt integreras i

utbildningspolitiken, så att det uppstår en aktiv förbindelse mellan dem. Samtidigt bör man se till att det finns tillräckliga resurser för jämställdhetsarbete. Statsrådet och undervisnings- och kulturministeriet bör se till att jämställdhets- och likvärdighetsforskningen finansieras långsiktigt. Även i övriga finansieringsprogram bör jämställdhet och likvärdighet beaktas.

Kvantitativ och kvalitativ forskning om jämställdhet och likvärdighet bör utnyttjas i all politisk styrning av utbildningen. Att enbart koncentrera sig på kvantitativ information räcker inte för att öka förståelsen för faktorer som skapar och upprätthåller ojämlikhet, och därför bör den kvalitativa forskningens ställning stärkas. Om man vill få till stånd konkreta förändringar beträffande jämställdhet och likabehandling, är det viktigt att fokusera på praxis inom fostran och utbildning, och på att identifiera både redan existerande och nya aspekter av ojämlikhet.

14. Ta hänsyn till jämställdhet och kön i läromedlen.

När läroböcker och webbmaterial planeras och produceras borde man genomgående i hela processen ta hänsyn till frågor om jämställdhet och likabehandling. Särskild uppmärksamhet bör fästas vid teman som berör kön och teman som vidgar tanken om en könsdikotomi, samt vid könssensitivitet i läromedlen. En möjlighet är att utnyttja ett normkritiskt förhållningssätt vid granskningen av könsmångfald och olika skillnader i läromedel. Genusmedvetet innehåll och konkreta redskap stöder lärarna då de behandlar teman kring jämställdhet mellan könen.

Nyckelord: grundläggande utbildning, jämlikhet, jämställdhet, undervisning, inläring, skillnader i inlärningsresultat, kön, genusmedveten, lärarutbildning, ojämlikhet